

FIZIKER RÓBERT

Hoch die Republik!

Az osztrák forradalom „udvari tanácsosai”

1918. november 12-én a negyvenéves Richard Hauffe megkezdte önálló fotóriporteri tevékenységét. Mivel a Habsburg-állam háborús propagandaközpontja, az úgynevezett Kriegspressequartier ezekben a napokban már nem működött, a *Wiener Bilder* képes hetilap hirdetés útján hívta fel az amatőr fotósok figyelmét, hogy dokumentálják a politikai változásokat.¹ A képeit az otthoni fürdőszobájában előhívó és azokkal különböző hírügynökségeknél házaló Hauffe a feltételezések szerint erre a felhívásra jelentkezett. A könyvkötészetet tanult autodidakta fényképész a törvényhozás épületének szomszédságában található Epstein-palota² legfelső emeletéről elkészítette az Első Köztársaság születésének legismertebb, monográfiák és tankönyvek címlapjáról máig gyakran visszaköszönő felvételét. A Parlament épülete előtti felhajtó rámpákon, Pallasz Athéné szobra körül (sőt, az azt körülölelő szökőkútban állva, illetve a rámpák alsó végénél található, lószelídítőket ábrázoló bronzszobrok posztamensein és a környékbeli fák ágain ülve), továbbá a Ringstraße 1956 óta

¹ A téma általánosabb összefüggéseihez lásd MURBER Ibolya: Az osztrák és a magyar válságkezelés 1918–1920. Hasonlóságok és különbségek a közös birodalom összeomlását követően. *Századok*, 2018/6. 1293–1320.

² A palota története nem csupán az utóbbi másfélszáz év osztrák történelmével fonódott össze. A textil-nagykereskedelemben és a bankszektorban vagyont és tekintélyt szerzett prágai zsidó család leszármazottja volt egyébiránt Schultheisz Emil (1923–2014) belgyógyász, orvostörténész, egyetemi tanár, a Magyar Népköztársaság egészségügyi minisztere (1974–1984).

az első államkancellárról, Karl Rennerről elnevezett szakaszán³ mintegy másfél százezer ember vett részt a köztársaság kikiáltásának összesen fél órán át tartó ünnepségén.⁴

Egy pillanat műve volt

A 20. századi Ausztria emblematikus politikai személyisége, az 1970-es évek szociáldemokrata kancellárja, Bruno Kreisky gyerekejjel élte át a Monarchia bukásának és a köztársaság születésének napjait. Számára az tudatosította az átmenetet,⁵ hogy 1918. november 12-én eltűntek a császári sisakos rendőrök, akik rendszeresen elzavarták a rongylabdával focizó gyerekeket a Kreiskyék lakásához közel eső parkból. Másnap piros-fehér-piros karszalaggal visszatérve folytatták tevékenységüket.

³ A Ring Parlament előtti szakaszának elnevezése hűen követte a politikai változásokat. I. Ferenc császár csak 1919 novemberében távozott az utcanévtábláról, akit a „vörös Bécsben” a Ring des 12. November elnevezés, aztán a hivatásrendi államban 1934-től dr. Ignaz Seipel teológus kancellár, majd 1940-től Josef Bürckel nemzetiszocialista gauleiter követt. Seipel 1945-ben, az osztrák függetlenségi nyilatkozat aláírásának napján visszatérhetett egy rövid időre, hogy 1949-től a semleges Parlamentsring vegye át a helyét a Bécs városi kulturális bizottság máig érvényes döntéséig. Ehhez lásd Richard PERGER: *Straßen, Türme und Basteien. Das Straßennetz der Wiener City in seiner Entwicklung und seinen Namen*. Franz Deuticke, Wien, 1991. 37.

⁴ Hauffe a politikai átmenet legfontosabb képi krónikása lett, többek között egyedülként kapott engedélyt az első demokratikus, Renner vezette koalíciós kormány fotózására, ugyanakkor tevékenysége hosszú évtizedekre feledésbe merült. Csak a 2018-as centenáriumi megemlékezések kapcsán sikerült beazonosítani Anton Holzer fotótörténész kutatásainak köszönhetően az ikonikus, madártávlatból készült felvétel készítőjét. Susanne MAUTHNER-WEBER: Foto der Republiksausrufung: Der Mann, der den Umbruch knipste. *Kurier*, 20. November 2018. Forrás: <https://kurier.at/amp/wissen/richard-hauffe-fotoder-republiksausrufung-der-mann-der-den-umbruch-knipste/400328886> (Letöltve: 2021. 08. 04.)

⁵ Az események kiváló leírását adja TÓTH Imre: *Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilsontól Hitlerig*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2020. 20–32., továbbá Hanno REBHAN: Die politischen Parteien als Träger des Staatswerdungsprozesses. Monarchie oder Republik? Die Entscheidung zur Staatsformfrage innerhalb der Parteien. In: Robert KRIECHBAUMER–Michaela MAIER–Maria MEISNER–Helmut WOHNOUT (Hrsg.): *Die junge Republik*. Böhlau Verlag, Wien, 2018. 23–46.

A családott fiúk meg is állapították: „Nem volt itt semmilyen forradalom, hiszen egyáltalán nem változott semmi.”⁶ A szociáldemokrata Kreiskyvel egykorú Heinrich Drimmel néppárti politikus, 1954 és 1964 között oktatásügyi miniszter hasonlóan vélekedett visszaemlékezésében. Szerinte a forradalom „nem a tüntetők rohamlépteivel” köszöntött Ausztriára, hanem „inkább ahhoz az ápolónőhöz hasonlított, aki eloltja a haldokló mellett égő mécsest”.⁷

Miután I. Károly császár 1918. november 11-én kelt schönbrunni nyilatkozatát – talán annak átmeneti jellegét hangsúlyozva ceruzával⁸ – aláírva lemondott az államügyekben való részvételről,⁹ és a Heinrich Lammasch, nemzetközileg is elismert pacifista jogtudós vezette császári osztrák kabinetet is felmentette – a szokásoktól eltérően anélkül, hogy megbízta volna azt az ügyek ideiglenes vitelével –, a formálisan még létező Osztrák Császárság uralkodó és kormány nélkül maradt. Károly nyilatkozatát, „a duzzogó ravaszkodás utolsó gesztusát”¹⁰ Lammasch is ellenjegyezte. A fennállása két hete alatt csupán „látszatlétre kényszerült” kormányának távozásával a Monarchia államkö-

⁶ Bruno KREISKY: *Zwischen den Zeiten. Erinnerungen aus fünf Jahrzehnten*. Kremayr & Scheriau, Wien, 1986. 24.

⁷ Heinrich DRIMMEL: *Vom Umsturz zum Bürgerkrieg. Österreich 1918–1927*. Amalthea Verlag, Wien, 1985. 132.

⁸ Ennek ellentmond az a tény, hogy az uralkodó hivatalos papírok aláírására mindig magánál tartott egy „fémből készült ceruzát”. Gordon BROOK-SHEPHERD: *A megkoronázatlan király. Habsburg Ottó élete és kora*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2003. 61.

⁹ A választott formula az Ignaz Seipel prelátus és Gustav Piffel bécsi érsek közötti 1918. november 10-i megbeszélés után született meg. Walter GOLDINGER-Dieter A. BINDER: *Geschichte der Republik Österreich 1918–1938*. Verlag für Geschichte und Politik–R. Oldenbourg Verlag, Wien–München, 1992. 23. A nyilatkozat nem nevezhető a trónról való formális lemondásnak. Már csak azért sem, mert a konzervatív, az Isten kegyelméből uralkodó császár jogait tiszteletben tartó felfogás szerint – Bourbon-Pármai Zita császárné 1918. november 11-én elhangzott szavaival – egy uralkodó elveszitheti a jogait, erőszak útján, de „soha nem mondhat le”. Idézi Gordon BROOK-SHEPHERD: *Um Krone und Reich. Die Tragödie des letzten Habsburgerkaisers*. Verlag Fritz Molden, Wien–München–Zürich, 1968. 256.

¹⁰ Simon WINDER: *Danubia. Személyes krónika a Habsburgok Európájáról*. Park Könyvkiadó, Budapest, 2015. 572.

zösségének „utolsó alkotóeleme is megszűnt létezni”.¹¹ A kabinet utolsó ülése – ahogy egyébként Budapesten is – rendjelek osztogatásával és a nyugdíjak megállapításával telt.¹²

Másnap, 1918. november 12-én délelőtt a kétkamarás törvényhozás, a Birodalmi Tanács (Reichsrat) is befejezte tevékenységét. Az arisztokráciát, a főpapságot és az uralkodó által kinevezett tagokat tömörítő, felsőházként funkcionáló Urak Háza (Herrenhaus) október 30-án tartotta utolsó ülését, de miután az egyetlen napirendi pontot, az aznap létrejött Lammaschkormány bemutatkozását az új kormányfő kérésére elhalasztották, ötpercnyi tanácskozás után be is rekesztették azt. A jegyzőkönyv szerint a következő ülés időpontját írásban közölték volna az Urak Háza tagjaival – de sem erre, sem a kabinet debütálására már nem került sor.¹³ A népképviseleti elv alapján választott Képviselőház (Abgeordnetenhaus) 1918. november 12-én délelőtt ült össze, és anélkül, hogy a szokásoknak megfelelően előkészített napirendi pontok szóba kerültek volna, Gustav Groß¹⁴ házelnök mintegy tízpercnyi záróbeszéde után be is fejeződött.

A csehországi német felmenőkkel rendelkező osztrák politikus először megemlékezett az osztrák szociáldemokrácia előző nap súlyos szívbetegségben elhunyt nagy alakjáról, az önmagát egy alkalommal „a forradalom udvari tanácsosának”¹⁵ nevező

¹¹ Die Ausrufung Deutschösterreichs als Republik und als Bestandteil Deutschlands. *Neue Freie Presse*, Nr. 19475. Morgenblatt, Wien, Dienstag, den 12. November 1918. 2. Forrás: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?apm=0&aid=nfp&datum=19181112&seite=3> (Letöltve: 2021. 08. 13.) Ugyanakkor Lammasch a háttérben éveken keresztül irányította a Monarchia likvidálási feladatait.

¹² Alfred PFOSER–Andreas WEIGL: *Die erste Stunde Null. Gründungsjahre der österreichischen Republik 1918–1922*. Residenz Verlag, Salzburg–Wien, 2017. 219. Köszönöm Suslik Ádám barátomnak, hogy a forradalom kikiáltásának napját idéző esős időjárás dacára is beszerezte Bécsben a jól hasznosítható monográfiát.

¹³ Stenographisches Protokoll, Herrenhaus, XXII. Session, 40. Sitzung, Mittwoch, den 30. Oktober 1918. Forrás: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sph&datum=0022&page=1439&size=45> (Letöltve: 2021. 08. 04.)

¹⁴ Tevékenységéhez lásd Brigitte DESCHKA: *Dr. Gustav Groß*. Dissertation, Universität Wien, 1966.

¹⁵ Walter GOLDINGER–Dieter A. BINDER: I. m. 15.

Victor Adlerről,¹⁶ majd kinyilvánította, hogy „számolni kell azzal a ténnyel, hogy Ausztria szétesett”, ezért a Képviselőház „további feladatokat nem tud ellátni”. A parlamentet a még érvényben lévő osztrák alkotmány szerint csak a császár oszthathatta volna fel, de ő már nem volt hivatalban. Ezért Groß azt javasolta, hogy oszlassák fel az ülést, és ne hozzanak döntést a következő képviselőházi tanácskozás időpontjáról. Elméletileg tehát a Birodalmi Tanács sohasem szűnt meg létezni, de nem volt olyan alkotmányos tényező, amely összehívhatta volna.¹⁷ A Képviselőház búcsúján részt vett lengyel, délszláv, ukrán és román képviselők ezután hazautaztak, miközben a német nyelvű küldöttek – köztük a (hivatalosan 1920 augusztusában zászlót bontó) Nagynémet Néppárt (Großdeutsche Volkspartei – GDVP) vezetőjeként Groß, immár egykori képviselőházi elnök – az Ideiglenes Nemzetgyűlés délutáni, harmadik ülésére készültek.

Az Alsó-Ausztria tartományi székhelyéről, a Niederösterreichisches Landhaus épületének tanácssterméből az osztrák Parlamentbe, a császári képviselőháztól való egyértelmű elhatárolódás jegyében az Urak Háza tanácskozótermébe költöző, az utolsó, 1911-es választásokon mandátumot nyert birodalmi tanácsi képviselőkből verbuválódott Ideiglenes Nemzetgyűlés ülése mintegy huszonöt perc alatt, bizottsági előkészítés nélkül tárgyalta meg és fogadta el az első és legfontosabb napirendi pontot, a Német-Ausztria állam- és kormányzati formájáról szóló törvénytervezetet. Az előadó, Renner államkancellár – a galériákon helyet foglaló közönség lelkes támogatásával – a nagyhatalmak és a környező államok által elvárt külső és a fiatal, az erőket összefogó állam jellegét kifejező belső szükségyszerűségként méltatta az új államformát. Az önmagát Német-Ausztriának (Deutschösterreich) nevező új állam első törvényében azonnal

¹⁶ Adler az ideiglenes kormány külügyminisztereként előbb a nemzetiségeket egyesítő demokratikus szövetségi állam megteremtése, majd a Németországhoz való csatlakozás érdekében tevékenykedett, de a köztársaság kikiáltását már nem érthette meg.

¹⁷ Stenographisches Protokoll, Haus der Abgeordneten, XXII. Session, 95. Sitzung, Dienstag, den 12. November 1918. Forrás: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0022&size=45&page=5644> (Letöltve: 2021. 08. 04.)

megerősítette a Németországhoz való csatlakozás igényét, önmagát „a Német Köztársaság alkotórészének” nyilvánította. Ilyen módon – a hazáját „szeretve gyűlölő” Erwin Ringel osztrák pszichiáter¹⁸ szavaival – „már az első mondatával, amit egyáltalán kimondott, rögtön öngyilkosságot követett el”,¹⁹ azaz az állam megalapítását paradox módon egyből annak felbomlása követte.²⁰ Mivel a német kormány részéről sem volt egyértelmű a fogadtatás, és az is nyilvánvaló volt, hogy „Ausztia szíve nem lehet Németországnál, ha a gyomra az antantnál van”,²¹ az Anschluss megvalósítása mintegy két évtizednyi késedelmet szenvedett.

Miután az egyedüliként hozzászóló keresztényszociális Wilhelm Miklas, későbbi szövetségi elnök – politikai hajlékonyságáról pályafutása során nem utolsó alkalommal tanúbizonyságot téve²² – sem kívánta „veszélyeztetni a népképviselőlet egységét ebben a történelmi pillanatban”, a képviselők a helyükről felállva egyöntetű támogatásukról biztosították a javaslatot és a döntésről szóló ünnepélyes nemzetgyűlési nyilatkozatot.²³ Érdekes tény, hogy míg a Monarchia idején lehetett demonstrálni és agitálni az államforma ellen, addig a születő köztársaság „megszabadult ettől a bosszúságtól”, és a frakciók által előre egyeztetett kérdésről rendezett ellenzéki vélemény és megszólalási lehetőség nélkül

¹⁸ „A nemzet orvosának” is nevezett Ringel életének központi tapasztalata az 1938-ban bekövetkezett Anschluss és a nemzetiszocialista korszak, illetve ennek feldolgozatlansága és elhallgatása volt. Ehhez lásd Dominik ORIESCHNIG: *Dr. Österreich – Oder wie ich lernte, Erwin Ringel zu lieben*. Forrás: <https://wienlive.at/essay/> (Letöltve: 2021. 10. 21.)

¹⁹ Idézi Paul LENDVAI: *Az osztrák titok. 50 év a hatalom kulisszái mögött*. Sanoma, Budapest, 2007. 27.

²⁰ Alfred PFOSEK–Andreas WEIGL: I. m. 44–45.

²¹ A *Le Temps* francia nyelvű svájci napilap találó meglátását idézi STEHLER György: *Az első osztrák köztársaság politikai, gazdasági orientációs kísérletei, 1918–1922. Öt Kontinens*, 2004. 337–358., itt 343.

²² Dieter A. BINDER: *Von 1918 bis zum ständestaatlichen Kokettieren mit dem Legitimus*. In: Clemens AIGNER–Gerhard FRITZ–Constantin STAUS-RAUSCH (Hrsg.): *Das Habsburger-Trauma. Das schwierige Verhältnis der Republik Österreich zu ihrer Geschichte*. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2014. 15.

²³ Stenographisches Protokoll, 3. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich, Dienstag, den 12. November 1918. Forrás: https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/PN/PNSITZ/PNSITZ_00003/imf_name_617286.pdf (Letöltve: 2021. 08. 05.)

látszatszavazást. Az egész úgy festett – legalábbis Drimmel későbbi olvasatában –, mint „egy férfidalkör, amely egy műsorszám után engedélyez magának egy szusszanásnyi szünetet”.²⁴

Mindenesetre az államforma kérdése a törvényben történt rögzítéssel néhány perc alatt eldőlt. A munkaszüneti nap és (a biztonság kedvéért kétnapos) alkoholtilalom elrendelésével, továbbá plakátokon, újsághírekben és pártgyűlésekkel történt mozgósítással²⁵ előkészített pillanat nagyszerűségére némileg árnyékot vetett a Parlament épülete előtti, a piros-fehér-piros trikoltört megszagató baloldali aktivisták által okozott, lövések eldördülését²⁶ és két, halálra taposott áldozatot is eredményező közjáték.²⁷ Az eseményektől csupán néhány percnyi gyalogút távolságra lévő Operánál gyülekező tucatnyi monarchista szimpatizánst, akik egy kandeláberre kitűzték a Habsburgok fekete-sárga zászlaját, gyakorlatilag senki sem vette észre.²⁸ Valószínűleg csak az őt közvetlenül körülvevő emberek értették a parlamenti rámpán ácsolt dísztribünön szónokoló Franz Dinghofer nagynémet képviselőt, a nemzetgyűlés egyik elnökét, amikor bejelentette: Német-Ausztria köztársaság! Ugyanis – ahogy az a Vörös Gárda, a bolsevik utat követni kívánó baloldali radikális csoport által időlegesen szín-

²⁴ Heinrich DRIMMEL: I. m. 185.

²⁵ Alfred PFOSER–Andreas WEIGL: I. m. 221.

²⁶ Az egyik sebesült, aki egy lött seb okozta sérülés miatt fél szemét elvesztette, Ludwig Brügel, történész-újságíró, Karl Renner sajtótitkára volt. Alfred PFOSER–Andreas WEIGL: I. m. 223.

²⁷ Christa ZÖCHLING: Wer hat am 12. November geschossen? *Profil*, 22. November 1918. Forrás: <https://www.profil.at/oesterreich/profil-serie-erste-republik-wer-hat-am-12-november-geschossen/400953302> (Letöltve: 2021. 08. 05.) Az események kapcsán jegyezte fel Arthur Schnitzler a naplójába: „Egy világtörténelmi nap ért véget. Közélről nem néz ki olyan nagyszerűnek.” Idézi Alfred PFOSER: *Der Hunger nach Brot, der Hunger nach Kultur. Die einen in der Vergangenheit, die anderen in der Gegenwart: zur Situation der Literatur in der neuen Republik. Kleine Zeitung*, 8. März 2018. Forrás: https://www.kleinezeitung.at/oesterreich/5384533/1918_Der-Hunger-nach-Brot-der-Hunger-nach-Kultur (Letöltve: 2021. 08. 16.)

²⁸ August LOVREK: Die legitimistische Bewegung. In: Robert RILL–Ulrich E. ZELLENBERG (Hrsg.): *Konservatismus in Österreich. Strömungen, Ideen, Personen und Vereinigungen von den Anfängen bis heute*. Leopold Stocker Verlag, Graz–Stuttgart, 1999. 231.

tén elfoglalt *Neue Freie Presse*²⁹ másnapi beszámolójából kiderült – még az ő „erős, ércesen zengő orgánuma sem tudott megbirkózni a Ringstraße akusztikai nehézségeivel”, amelyen csak „egy megafonnal vagy egyéb jenki technikával lehetett volna úrrá” a szónok.³⁰ Este hét órára elsötétedett a parlamenti épület környéke, hiszen takarékoskodni kellett az áram- és gázfogyasztással.³¹ Amikor nem sokkal később megjelent a hivatalos törvénytár első száma, benne a Német-Ausztria állam- és kormányzati formájáról szóló, 11 cikkelyből álló törvénnyel,³² hivatalosan is kezdetét vette az Első Köztársaság története.³³

²⁹ A szerkesztőséget megostromló forradalmi szocialisták vezetője Egon Erwin Kisch író-újságíró volt. A lapnál dolgozott gazdasági szerkesztőként Paul nevű öccse, aki a mindkét résztvevő által később megcáfolt anekdota szerint azzal fenyegette meg „Egonek”-et, hogy írásban beszámol a történekről Prágában élő édesanyjuknak is. Walter HÄMMERLE: An einem nasskalten Tage im November. Zum 100. Geburtstag der Republik: Rückblick auf dramatische Tage mit glücklichem Ende. *Wiener Zeitung*, 9. November 2018. Forrás: <https://www.wienerzeitung.at/themen/100-jahre-republik/100-jahre-republik-texte/1000934-An-einem-nasskalten-Tage-im-November.html> (Letöltve: 2021. 08. 22.)

³⁰ Die Kundgebungen auf der Ringstraße. *Neue Freie Presse*, Morgenblatt. Nr. 19476. Wien, Mittwoch, den 13. November 1918. 2. A proklamáció végére szánt zenei aláfestés is elvegyült az általános hangzavarban. Forrás: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19181113&seite=2&zoom=33> (Letöltve: 2021. 08. 05.)

³¹ Heinrich DRIMMEL: I. m. 195.

³² Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich. Jahrgang 1918. Ausgegeben am 15. November 1918. 1. Stück. Forrás: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=1918&page=26&size=45> (Letöltve: 2021. 08. 05.)

³³ A köztársaság kikiáltásának napját 1919. április 19-én állami ünneppé nyilvánították, de a három nagy politikai tábor csupán a tízéves kerek évfordulón emlékezett közösen, illetve egymástól külön, de a köztársaság születésében és működésében játszott szerepüket pozitív színben feltüntetve. Ehhez részletesen lásd Julia KÖSTENBERGER: 12. November – Gedenktag der Republik. Ein verlorener Staatsfeiertag. In: Stefan KARNER–Lorenz MIKOLETZKY (Hrsg.): *Österreich – 90 Jahre Republik. Beitragsband der Ausstellung im Parlament*. Studien Verlag, Innsbruck–Wien, 2008. 609–620. Amikor az 1934. májusi hivatásrendi alkotmány hatályon kívül helyezte november 12. megünneplését – amely a továbbiakban a „nyugalom, a megfontolás és a meg gondolás napjaként” szerepelt a politikai kalendáriumban –, a köztársaság nem csupán szimbolikusan, de négy évvel az Anschluss előtt ténylegesen is sirba szállt. Ingrid MOSSER: *Der Legitimus und die Frage der Habsburgerrestauration in der innerpolitischen Zielsetzung des autoritären Regimes in Österreich (1933–1938)*. Dissertation, Universität Wien, 1979. 108–110.

Köztársaság vagy monarchia

Az államformáról szóló végleges döntés is csak az utolsó pillanatokban született meg. Franz Blei osztrák író, kiadó és kritikus szerint „a jó kis osztrák forradalmacska olyan szelíd szélben zajlott le, hogy a köpönyegforgatás teljesen magától, a résztvevők közreműködése nélkül és általában észrevétlenül történt”.³⁴ Ismeretes, hogy Károlyi Mihály az 1918. október 26-i, gödöllői királyi audiencián még rágalomnak minősítette, hogy köztársaságot akarna (az önálló és demokratikus Magyarország mellett állt ki).³⁵ Sőt – részben a királyné „nagy, szép, bátor szemei” hatására – ígéretet tett arra, hogy mindent el fog követni a magyar trón megmentéséért,³⁶ hogy aztán a miniszterelnöki kinevezés időleges elmaradása miatt némileg sértődötten a Babits Mihály által „egy nagy véletlenségnek”³⁷ nevezett köztársasági átalakulás élére álljon.

A császárvárosi forradalom is „bécsiesen kedélyesre”³⁸ sikeredt, és „Ausztriának meg kellett elégednie azzal a ráerőszakolt szerencsével, hogy köztársasággá alakulhatott át”.³⁹ Karl Seitz, az Ideiglenes Nemzetgyűlés szociáldemokrata társelnöke egy császári audiencia után még azt jelentette ki: „Egy köztársaságban nem kívánhatnánk jobb elnököt, mint a császárt.”⁴⁰ A párt-

³⁴ Franz Blei 1930-ban megjelent *Erzählung eines Lebens* című önéletírását idézi Jeanne BENAY (éd.): *L'Autriche (1918–1938). Recueil de textes civilisationnels* [Ausztria (1918–1938). Civilizációs szövegek gyűjteménye]. Études Autrichiennes 6. Közreműködött: Robert JULIEN–Paul PASTEUR–Marianne WALLE. Centre d'Études et de Recherches Autrichiennes. Publications de l'Université de Rouen No. 245. Rouen, 1998. 40–41.

³⁵ KÁROLYI Mihály: *Egy egész világ ellen*. I. kötet. *Harcom a békéért*. Verlag für Kulturpolitik, München, 1923. 454. Illetve Uó: *Hit, illúziók nélkül*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982. 114.

³⁶ KÁROLYI Mihály: *Egy egész világ ellen*. I. m. 458–459.

³⁷ BABITS Mihály: Az első pillanatban. *Nyugat*, 1918/21–22. Forrás: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00257/07608.htm> (Letöltve: 2021. 08. 09.)

³⁸ HATOS Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2018. 125.

³⁹ FEJTŐ Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása*. Minerva–Atlantisz [Medvetánc], Budapest, 1990. 353.

⁴⁰ Arthur Graf POLZER-HODITZ: *Kaiser Karl. Aus der Geheimmappe seines Kabinetchefts*. Amalthea Verlag, Wien, 1980. 565. Ehhez érdemes azt hozzátenni,

vezetés pedig – „mindent megmondolva és megfontolva” – a „nem döntés” politikáját,⁴¹ a kivárás taktikáját választotta. A szociáldemokraták, bár szívesen kérkedtek 1918 őszének világtörténelmi jelentőségével, maguk is tisztában voltak azzal, hogy „nem a forradalom okozta a birodalom felbomlását, hanem a birodalom felbomlása tette lehetővé a forradalmat”.⁴² A német út követésének és a császári intenciókon túllépő, a múlttal és a háborúval egyszer és mindenkorra leszámolni kívánó események megfelelő és ellenőrizhető mederbe terelésének a szándéka eredményezte – az önállósuló nemzetiségekkel szembeni lépéskényszer⁴³ mellett – a köztársasági államforma megszületését, amelyet még nem sokkal a felbomlás előtt maguk is „felségárulásként” ítélték el.⁴⁴

Kevésbé ismert, hogy az oroszországi állapotoktól való félelem mellett a hárommillió szudétanémet megtartásának igénye, illetve a németek támogatásának megnyerése is közrejátszott az államforma kérdésében. Otto Bauer, a leendő külügyminiszter azzal érvelt 1918. november 11-én az Államtanácsban, hogy „nem proklamálhatjuk a köztársasági Németországhoz való csatlakozást anélkül, hogy magunk is kimondanánk, hogy köztársaság vagyunk”.⁴⁵ A legnagyobb, de a legkevésbé egységes német nemzeti tábor sem volt még „olyan hisztérikusan antilegitimista”,

---

hogy a Monarchia utolsó éveinek „förtelmes” tapasztalatai ellenére győzedelmeskedett a „Minden hatalmat a parlamentnek!” alapelv. Ehhez lásd Mark TWAIN: *Reportagen aus dem Reichsrat*. Residenz Verlag, Wien, 2017.

⁴¹ Walter GOLDINGER–Dieter A. BINDER: I. m. 16.

⁴² Lothar HÖBELT: *Die Erste Republik Österreich (1918–1938). Das Provisorium*. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2018. 129. Otto Bauer úgy fogalmazott, hogy „a forradalom, amely szétzúzta a régi Habsburg Birodalmat, nem a mi forradalmunk volt”, hanem a nem német polgárság forradalma, amelyet a szociáldemokraták a társadalmi befolyásuk jelentős megerősítésére használtak fel. OTTO BAUER: *Die österreichische Revolution*. Wiener Volksbuchhandlung, Wien, 1923. 290.

⁴³ Tehát a múlt és jövő közötti éles határvonal meghúzásával előremenekültek annak érdekében, hogy az állam kereteit és annak területét mielőbb önmaguk jelölhessék ki. Erről Renner nyilatkozott a nemzetgyűlési döntés napján. Was steht uns Deutschösterreichern bevor? Wichtige Erklärungen unseres Staatskanzlers Dr. Renner. *Illustrierte Kronen Zeitung*, Nr. 6775. Dienstag, den 12. November 1918. 4. Forrás: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=krz&datum=19181112&seite=4&zoom=33> (Letöltve: 2021. 08. 22.)

⁴⁴ Alfred PFOSER–Andreas WEIGL: I. m. 123.

⁴⁵ Idézi Lothar HÖBELT: I. m. 136.

mint a későbbiek folyamán. Franz Dinghofer, ugyancsak az „urbi et orbi” bejelentés előtti napon, még korainak tartotta a köztársasági államformáról szóló indítványt.⁴⁶

A köztársaság, illetve az új állam alapításával kapcsolatban három dátum verseng egymással. Bár az 1918. október 16-án aláírt és másnap kihirdetett császári manifesztum – válaszul Woodrow Wilson 14 pontjára, azzal is kalkulálva, hogy a különböző nemzetiségek által lakott területek elválasztásának lehetetlensége szükségszerűen az összetartozás melletti érveket fogja erősíteni, így a Monarchia valamilyen formában való továbbélését lehetővé tenni⁴⁷ – a birodalom nyugati felének föderatív átalakulását⁴⁸ helyezte kilátásba, de az uralkodó már nem bizonyult valós integrációs tényezőnek.⁴⁹ A süllyedő hajót elsőként az 1911-ben megválasztott Birodalmi Tanács német ajkú képviselői⁵⁰ hagyták el, amikor 1918. október 21-én önmagukat az önálló Német-Ausztria Ideiglenes Nemzetgyűlésének nyilvánították, igazolva a néhány nappal korábbi sajtójoendőlést, miszerint „nem lesz egyszerű létrehozni egy szövetségi államot

⁴⁶ Uo. 135. A császári múlt megtételeéhez lásd még a 76. lábjegyzetet.

⁴⁷ Uo. 130.

⁴⁸ Wekerle Sándor m. kir. miniszterelnök ugyancsak 1918. október 16-án jelentette be a budapesti képviselőházban, hogy mivel „köztudomású dolog, hogy Ausztria föderatív alapon igyekszik belső ügyeit rendezni” (erről az uralkodóval is természetesen egyeztetett), ezért Magyarország a perszonálunió alapjára helyezkedik. *Képviselőházi Napló*, 1910–1918. XLI. kötet, 1918. július 24. – november 16. 823. országos ülés, 1918. október 16. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1910_41/?pg=282&layout=s (Letöltve: 2021. 08. 17.). 1918. október 20-án elfogadta a kormány a „magyar Szent Korona országainak függetlenségéről” szóló határozatot, másnap pedig az osztrákok is hozzáláttak az önálló állam megerősítéséhez. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 27 Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, Minisztertanácsai jegyzőkönyvek 1867–1944. 1918. október 20. 34. ülés, 1. napirendi pont, A perszonálunióról szóló törvényjavaslat.

⁴⁹ Károly kiáltványához lásd Helmut RUMPLER: *Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918. Letzter Versuch zur Rettung des Habsburgerreiches*. Oldenbourg, München, 1966.

⁵⁰ Mandátumuk még érvényes volt, ugyanis egy császár által megerősített törvényi rendelkezés az 1917-ben ismét összehívott Birodalmi Tanács jogalkotási időszakát 1918 végéig meghosszabbította. Ugyanakkor az 1911. évi választói akarat minden bizonnyal nem fedte le az 1918. késő őszi pártszimpátiákat. Walter GOLDINGER–Dieter A. BINDER: I. m. 13–14.

olyan népekből, amelyek általában kölcsönösen ki nem állhatják egymást”.⁵¹ Victor Adler a szociáldemokraták nevében már ekkor kijelentette, hogy pártja azért fog küzdeni, hogy „a német-osztrák állam demokratikus köztársaság legyen”,⁵² de ezzel az állásponttal akkor még egyedül maradtak az ülésteremben, a keresztényszociális politikusok és a különböző német nemzeti csoportosulások egymás után az alkotmányos monarchia mellett tették le voksukat.⁵³ Bár a *Neue Freie Presse*, a birodalom legtekintélyesebb napilapja úgy harangozta be az eseményt, hogy arra meg kellene hívni egy történetírót és egy festőművészt, hogy „szóban és képben örökítsék meg a pillanatot”,⁵⁴ végül erre nem került sor.

1918. október 30-án az államalapítás, az Államtanács (Staatsrat) felállítása, az igényelt államterület definiálása mellett az új állam átmeneti alaptörvényének elfogadása történt meg. Utóbbiban ugyanakkor „alig esett szó kifejezetten az államformáról”, pontosabban Renner szerint „sem a monarchia, sem a demokrácia, sem a köztársaság” nem került szóba, az alkotmány tartalmának megítélését ezzel a jogtudósokra hagyták.⁵⁵ Josef Redlich egyetemi tanár, az utolsó császári pénzügyminiszter

⁵¹ Die feierliche Ankündigung des Bundesstaates. Zusammengesetzt aus selbständigen Bundesstaaten. *Neue Freie Presse*, Morgenblatt, Nr. 19450. Wien, Freitag, den 18. Oktober 1918. 1. Forrás: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19181018&seite=1&zoom=33> (Letöltve: 2021. 08. 10.)

⁵² Stenographisches Protokoll der konstituierenden Sitzung der Nationalversammlung der deutschen Abgeordneten. Wien, am 21. Oktober 1918. Forrás: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=161&size=54> (Letöltve: 2021. 08. 10.)

⁵³ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülésének másnapján, 1918. október 22-én tanácskozott utoljára a közös minisztertanács is, de a kabinetttagok a magyar Szent Korona jogaira tett „nehézkés megjegyzéseken” és a „szfinx Wilson” miatti fejcsóváláson túl „alapjában véve valami aggok házából szabadult, zavarodott gyülekezet benyomását keltették”. Simon WINDER: I. m. 572.

⁵⁴ Feierliche Gründung des deutschen Volksrates im Landhause. Die Nationalversammlung am nächsten Montag. *Neue Freie Presse*, Nr. 19452. Wien, Sonntag, den 20. Oktober 1918. 1. Forrás: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19181020&seite=1&zoom=33> (Letöltve: 2021. 08. 20.)

⁵⁵ Stenographisches Protokoll. 2. Sitzung der provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich. Mittwoch, den 30. Oktober 1918. Forrás: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=185&size=54> (Letöltve: 2021. 08. 10.)

naplójában „tisztán köztársasági” alkotmánytervezetről írt, hiszen abban egy szóval sem említették a császárt.⁵⁶ Az 1918. október 30-i események szakralizálásának céljával bizta meg Karl Renner, immár Ausztria szövetségi elnöke 1947-ben Max Frey festőművészt, hogy a köztársaság múzeuma számára örökítse meg a nevezetes ülést.⁵⁷ A kép el is készült, jelenleg a bécsi Hadtörténelmi Múzeumban látható.

A *Reichspost* 1918. október 31-i reggeli számában óva intett attól, hogy „az alighogy létrejött” német-osztrák államot máris „lerombolják” a köztársasági államforma „rákényszerítésével”, sőt, még 1918. november 8-án is azt pártolta a keresztényszociális napilap, hogy a bírósági ítéleteket továbbra is „Öfelsége, a császár nevében” hirdessék ki, hiszen „a császárság még fennáll, senki sem döntötte meg”.⁵⁸ A köztársaság kikiáltásának napján egy dr. Pollack nevű tartományi bírósági tanácsos elvből utasította el, hogy bármiféle büntetőjogi ítéletet hozzon aznap, majd bejelentését a köztársaság éljenzésével fejezte be.⁵⁹ A keresztényszociális tábor megosztottságát igazolja Richard Weiskirchner bécsi polgármester kijelentése a bécsi pártszervezet 1918. november 16-i kibővített párttanácsülésén: „Mi mindannyian a legigazibb osztrákok vagyunk és meggyőződéses monarchisták.”⁶⁰ Ugyanakkor Johann Nepomuk Hauser pártelnök, egyben 1908 óta felső-ausztriai tartományfőnök – a császár megbízásából 1918. november 10-én nála közbenjáró bécsi érsek kérése ellenére⁶¹ – több

⁵⁶ Karl UCAKAR: *Demokratie und Wahlrecht in Österreich. Zur Entwicklung von politischer Partizipation und staatlicher Legitimationspolitik*. Verlag für Gesellschaftskritik, Wien, 1985. 459.

⁵⁷ A festőművész megtévesztő, de a megrendelő által nyilván jóváhagyott címet választott alkotásának (A köztársaság kikiáltása 1918. október 30-án). Tóth Imre: I. m. 20.

⁵⁸ Idézi Marcus ZIMMERBAUER: *Demokratie: Idee und Realität in Österreich in den Jahren 1918–1920*. Masterarbeit zur Erlangung des akademischen Grades. Johannes Kepler Universität, Linz, 2020. 35.

⁵⁹ Heinrich DRIMMEL: I. m. 183.

⁶⁰ Idézi Alfred PFOSEK–Andreas WEIGL: I. m. 124. Richard Weiskirchner, az osztrák főváros máig utolsó keresztényszociális polgármestere engedélyt adott a Rote Garde két tagjának, hogy a Rathausra is kifüggeszék a vörös zászlót, és „örült, hogy ennyivel megüsztá ezt a napot”. Heinrich DRIMMEL: I. m. 191.

⁶¹ Dieter A. BINDER: I. m. 13.

más tartományi vezetővel együtt az államforma kérdésében a szociáldemokratákkal való együttműködés mellett állt ki, és a vidéki keresztényszociális pártszervezetek többsége is elfogadta a köztársaságot.

Végül 1918. november 12-én Károly schönbrunni nyilatkozata, illetve a német császárság bukására és a köztársaság 1918. november 9-i berlini kikiáltására reagáló legitimáció érdekében megismételték az egész aktust. A keresztényszociális Wilhelm Miklas – aki előző nap az Államtanácsban a demokratikus monarchia bevezetésére tett javaslatot⁶² – rövid beszédében kész tényként fogadta el a demokratikus köztársaság kikiáltásához vezető politikai folyamatot, ugyanakkor pártja nevében „nem a múlttal kívánt leszámolni”, hanem „tekintetét csak a jövő felé fordítva” az osztrákok boldogulásáért végzendő „önfeláldozó közös munka” mellett tett hitet. Hozzátette azt is, hogy pártja az államforma alapvető fontosságú kérdéséről szóló döntést a választójoggal bíró férfiak és nők részvételével a legrövidebb időn belül lebonyolítandó népszavazásának eredményétől tette volna függővé.⁶³

Friedrich Gustav Piffel bécsi érsek még ennél is továbbment. Előbb a *Reichspost* 1918. november 5-i számában az „egészséges és valódi”, választások útján létrejövő demokrácia támogatására szólította fel a katolikus híveket. Majd a létrejött fait accomplit elfogadva „a jogszerűen fennálló német-osztrák állam iránti feltétel nélküli hűségére” intette őket – mindezt azért, hogy az alkotmányról megszülető végleges, azaz az általános választójog alapján létrejövő nemzetgyűlés által hozandó döntésig hátralévő „átmeneti időszak” mindenütt nyugodtan, zavartalanul, az állam rendjének és a hivatalok autoritásának veszélyeztetése nélkül, a köztársaság vagy monarchia kérdésének a választási küzdelem-

⁶² Walter GOLDINGER: Der geschichtliche Ablauf der Ereignisse in Österreich von 1918 bis 1945. In: Heinrich BENEDIKT (Hrsg.): *Geschichte der Republik Österreich*. Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1954. 43.

⁶³ Stenographisches Protokoll, 3. Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich, Dienstag, den 12. November 1918. Forrás: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spe&datum=0001&page=226&size=45> (Letöltve: 2021. 08. 10.)

ből való teljes kiiktatásával teljen el.⁶⁴ Pifffl és a klérus döntésének hátterében a szociáldemokraták antiklerikális laicizmusától való félelem és az egyház vagyonának megőrzési szándéka is ott rejlett.⁶⁵

Renner egyébként a már említett, 1918. november 12-i ideiglenes nemzetgyűlési beszédében köszönetet mondott „az idők szavát tiszteletre méltóan megértő régi erőknek”, és kijelentette, hogy az egyszerű polgárként köztük élő császár is élvezheti – mint minden jó polgár – a „törvények előnyeit és az általuk nyújtott védelmet”.⁶⁶ A császári lemondó nyilatkozatot az államformáról döntő nemzetgyűlési ülés közben vehette kézhez Renner Lammasch exminiszterelnöktől – némi késedelem után, amelyet az okozott, hogy bár az utolsó császári kormányfő békésen várakozott Renner titkársági előszobájának sarkában, a titkárnő azt hitte, kérelmezővel van dolga.⁶⁷ A Parlament előtt történeteket Rudolf Konopa festőművész, a Kriegspressequartier korábbi hadifestője is megörökítette, Haufféhoz hasonlóan, talán éppen az ő fotójának felhasználásával, az Epstein-palota irányából. A maig legismertebb olajfestményt 1928-ban vásárolta meg Bécs városa, és Max Frey alkotása mellett 1951-ben a Hofburg Lipótszárnyában, a köztársaság múzeumának egyetlen elkészült termében helyezték el. Jelenleg a Wien Museum tulajdona.⁶⁸

Az 1919. februári nemzetgyűlési választásokon kialakult politikai erőviszonyok (a szociáldemokraták relatív többsé-

⁶⁴ Jean BENAY: I. m. 40–41. A kérdést nyugodtabb időkben kívánta ismét napirendre tűzni.

⁶⁵ Dieter A. BINDER: I. m. 15. Ugyanez a magatartás jellemezte Pifffl utódát, Theodor Innitzer kardinálist a nemzetiszocialisták 1938. márciusi ausztriai hatalomátvétele után.

⁶⁶ Heinrich DRIMMEL: I. m. 187. Renner egyébiránt a háború előtt még maga is úgy vélte, hogy a dunai monarchia minden hiányosságával és problémájával is életképes intézmény, amelyet nem szétrombolni, hanem a kornak és a munkásosztály érdekeinek megfelelően megújítani szükséges – hogy aztán a „szociális patrióta kollaboráción” keresztül eljusson a háború utolsó napjaira a kormányzati felelősségben való részvétel teljes elutasításáig. Walter GOLDINGER–Dieter A. BINDER: I. m. 15.

⁶⁷ Idézi TÓTH Imre: I. m. 28.

⁶⁸ Heidemarie UHL: Die Republik, die nicht an einem Tag entstand. *Die Presse*, 9. November 2018. Forrás: <https://www.diepresse.com/5527370/die-republik-die-nicht-an-einem-tag-entstand> (Letöltve: 2021. 08. 20.)

ge mellett létrejött nagykoalíció) nem tették lehetővé az államforma kérdésének újbóli felvetését.⁶⁹ Amikor 1922 tavaszán a keresztényszociális Ignaz Seipel katolikus pap, volt császári népjóléti miniszter lett a szövetségi kancellár, bemutatkozó beszédében kijelentette, hogy „a régi, nagy, sok népből álló Ausztria legmeggyőződéseesebb hívei közé tartozott”. Azonban csupán a Monarchia „fájdalmas haláltusáját csinálhatta végig” a likvidációs kabinet tagjaként – nem azért, mert azt megdöntötték, hanem mert az állam, amelyet kormányozni kellett volna, „egyszer csak nem volt sehol”.⁷⁰ Az osztrák Richelieu⁷¹ számára – ahogy erről 1922. április 2-án, Károly császár halálának másnapján beszélt – a legitimizmus, azaz a császárság intézménye és a Habsburgok ügye melletti (legalábbis nyilvános) kiállás „személyes ragaszkodás szempontjából ideális, de politikailag kilátástalan, ezért gyakorlatilag használhatatlan”⁷² volt. Ugyanakkor a keresztényszociálisok az 1919. évi Habsburg-törvényeket – az alkotmányügyi bizottságban a kivételes és egyoldalú törvénykezéssel szemben megfogalmazott és sajtóközleményben⁷³ is megjelentetett aggályok, illetve bizonyos meghatározó személyiségek távolmaradása mellett – „a nyugalom és a rend” megőrzésének szándékával megszavazták.

Károly magyarországi visszatérési kísérletei sem maradtak hatás nélkül az osztrák belpolitikában. 1921 tavaszán Egon Glanz belügyminiszter mondott le, és Ignaz Seipel is beteget je-

⁶⁹ Azt ugyanakkor igen, hogy immár a választók felhatalmazásának birtokában és a dinasztiát a Romanovok sorsától megóvni kívánó nagyhatalmak támogatásával gyakoroljanak nyomást a nemzetközi és hazai politikai életben való szerepvállalást feladni nem akaró Károlyra.

⁷⁰ Friedrich WIESNER: *Der österreichische Legitimus 1918–1938. Seine Politik und Publizistik*. Dissertation an der philosophischen Fakultät der Universität Wien, 1956. 102.

⁷¹ Pályájához lásd SZATMÁRI Péter: Az osztrák Richelieu. Ignaz Seipel politikai portréja. *Világtörténet*, 2006/1. 74–81.

⁷² Friedrich RENNHOFFER: *Ignaz Seipel. Mensch und Staatsmann*. Hermann Böhlau Nachf., Wien–Köln–Graz, 1978. 279.

⁷³ Eine Erklärung der Christlichsozialen zur Abstimmung über das Landesverweisungsgesetz. *Neue Freie Presse*, Nr. 19615. Wien, Donnerstag, 3. April 1919. 7. Forrás: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=nfp&datum=19190403&seite=7&zoom=33> (Letöltve: 2021. 08. 16.)

lentve vonult vissza egy időre az aktív politizálástól, ősszel pedig nem csupán a sajtóban, de a bizalmas magyar-osztrák diplomáciai érintkezésben is elhangzottak az események pozitív végkifejletében bizakodó bécsi megnyilatkozások.⁷⁴ Az exuralkodó korai halálát kísérő keresztényszociális megosztottságot észlelve Renner így vont mérleget: „Még mindig azt hiszik, hogy az államot lehet elvek zagyvalékával kormányozni.”⁷⁵

Második nekifutásra

Lord Palmerston (1784–1865) brit liberális államférfi úgy jellemezte Ausztriát, hogy ott az átmenetek mindig hosszúak, a rendszerek, az úgynevezett definitívumok pedig mindig rövidek.⁷⁶ Az Egyesült Királyság egykori miniszterelnökének meglátásával szemben az ötvenmillió Habsburg Birodalom egyik pillanatról a másikra tűnt el a térképről, ugyanakkor a napi politika pragmatikus követeléseként, és nem elvi politikai döntésként létrejött⁷⁷ köztársaságot egyik politikai tábor sem érezte

⁷⁴ Johannes Schober szövetségi kancellár „reményének adott kifejezést, hogy Ófelségének sikerülni fog magát Magyarországon tartani. Ez esetben a hatás Ausztriára idővel ki nem maradhat, és ez vezetne a nyugat-magyarországi kérdés legtermészetesebb megoldására és a két ország szoros viszonyára”. Masirevich Szilárd bécsi m. kir. követ titkos jelentése, Bécs, 1921. október 24. MNL OL Külgügyminisztériumi Levéltár, Külgügyminisztérium, Politikai osztály rezervált iratai (a továbbiakban: K 64), 1921-48. tétel (Királykérdés: IV. Károlyra vonatkozó ügyek, helyzetjelentések), 423/res.pol.

⁷⁵ Alfred PFOSER–Andreas WEIGL: I. m. 170–173.

⁷⁶ BELLÉR Béla: Az osztrák–magyar viszony és a burgenlandi kérdés (1927–1929). *Századok*, 1985/1. 42.

⁷⁷ Jellemző példa, hogy a húsztágú Államtanácsban a jegyzőkönyv szerint hárman szavaztak a köztársaság kikiáltása ellen, ugyanakkor a szavazók létszáma nincs precízen feltüntetve. Annyi bizonyos, hogy a következő napirendi pont szavazási eredménye 6:3 volt, tehát akár az is előfordulhat, hogy a monarchia fennmaradása mellett – ismervé a különböző képviselők álláspontját és megnyilatkozásait – nem csupán egy törpe minoritás szavazott. A tények normatív ereje, illetve az újdonsült köztársaságiak rossz lelkiismerete pedig néhány hónapon belül a monarchia, a legitimizmus és a karlizmus elleni „boszorkányüldözésnek” is új lendületet adott. Lothar HÖBELT: I. m. 135–137. Az 1919. április 3-án elfogadott úgynevezett Habsburg-törvény is inkább tűnik a változásokat elutasító Károly vonakodására adott, az utóállamok várható igényeit és a hábo-

igazán a magáénak. Előbb a köztársaságot a szocialista társadalom felé vezető átmeneti időszakként⁷⁸ értékelő és a kormányzati felelősséget eleve csak „a demokratikus vívmányok biztosításához”⁷⁹ szükséges időtartamra vállaló szociáldemokraták vonultak ellenzékbe a rendszer „polgári” jellegét ostromozva, majd pedig a keresztényszociálisok, amint a múlt század harmincas éveinek elején lehetőségük adódott rá, egy fokozatos államcsíny keretében meg is szabadultak a „forradalmi törmeléktől”, azaz az általuk a belebeszélés rendszerének⁸⁰ tartott köztársaságtól.

Seipel sokáig sikeresen őrizte azt az imázsát, hogy Károly császár schönbrunni nyilatkozatának megfogalmazásával és a Habsburg-kérdés kezelésével a korábbi uralkodódinasztiának „a történelemből való csendes kilépési stratégiáját” valósította meg, azaz nem az esetleges későbbi restauráció számára akart nyitva hagyni egy kiskaput, hanem csupán a konzervatív politikai tábor számára kívánta megkönnyíteni az átmenetet a monarchiából a köztársaságba.⁸¹ Ezért ítélte Ambrózy Lajos gróf, bécsi magyar királyi követ 1928 őszén „meglepőnek és rejtélyesnek” a prelátus, szövetségi kancellár bizalmas közlését, aki az államforma és a dinasztia kérdésében önmagának a cselekvési szabadságot fenntartva a szövetségi elnök közvetlen választását kilátásba helyező alkotmányreform-tervezettel, saját bevallása szerint, szándékosan lehetővé kívánta tenni a detronizált ifjú trónörökösnek, hogy kedvező alkalommal – akár ideiglenesen köztársasági elnökként

---

rús áldozatok támogatásának igényét is szem előtt tartó „ad hoc reakciónak”, és csupán a későbbi politikai buzgalom stilizálta a múlttal való radikális szakításá, „a köztársaság öntudatos aktusává”. Dieter A. BINDER: I. m. 17–18.

⁷⁸ „Demokratie, das ist nicht viel, Sozialismus ist das Ziel” – szöveg a párt jel-szava. Idézi Ernst BRUCKMÜLLER: *Österreichische Geschichte. Von der Urgeschichte bis zur Gegenwart*. Böhlau Verlag, Wien, 2019. 474.

⁷⁹ Walter GOLDINGER–Dieter A. BINDER: I. m. 21.

⁸⁰ Ignaz Seipel, a teológus kancellár vélekedett így, és azt is hozzátette, hogy ebben a politikai szisztémában „az éri el a legtöbbet, aki a lehangosabban kiabál”. Walter GOLDINGER–Dieter A. BINDER: I. m. 154.

⁸¹ Dieter A. BINDER: I. m. 13–14. Holott Seipelnek a *Reichspost*-ban és a *Volkswohl* keresztényszociális folyóiratban az átmenetről közölt kommentárjai egyértelművé tették, hogy a prelátus kitart a monarchikus államforma mellett, és az uralkodót éppen azért akarta kihagyni az alkotmányos berendezkedést övező belpolitikai küzdelmekből, hogy az államrend újraformálása esetén viz-szatérhessen a trónra. Alfred PFOSE–Andreas WEIGL: I. m. 162.

– elfoglalhassa ősei trónját.⁸² Ezzel kapcsolatban érdemes felidézni Habsburg Ottónak a múlt század nyolcvanas éveiben tett nyilatkozatát, amely megegyezik a két világháború közötti osztrák keresztényszociális politikai elit álláspontjával. Eszerint az államforma „magában véve nem számít sokat; az állam tartalma az, ami számít, és azt kell szolgálnunk”.⁸³

Az alpesi köztársaság⁸⁴ kikiáltásának tízéves évfordulóján a bécsi magyar követ csodálkozásának adott hangot, miért ünnepli Ausztria azt az eseményt, amely számára csupán „nyomort és megaláztatást”, „düs jólét helyett koldusbotot” hozott. A magyarázatot abban látta, hogy az osztrákok számára „az államforma kérdése teljesen mellékes”, és a köztársaságot „úgy és abban a formában fogadják el, ahogy az ma fennáll”. A követ idézte Seipel kancellár megemlékező beszédét is, amely szerint a régi Ausztria romjain létrejött államot addig érdemes fenntartani, „amíg szükség van rá”, amíg feladatai vannak az osztrákok és a népek közössége érdekében.⁸⁵ A prelátus 1932-ben bekövetkezett halála után kevesebb mint két évvel – a keresztényszociális államférfi politikai örökségének nem ellentmondva – megkezdődött a Habsburgoknak is egy második lehetőséget ígérő konzervatív-katolikus-autoriter rendszer kiépítése.

A Monarchia háborújának romjain felépült, „köztársaságiak nélküli köztársaság”⁸⁶ lett – Karl Kraus szavaival – „a hibás mindenért, [...] és már fennállása első napján kiderült, hogy képtelen kiegyenlíteni a Monarchia adósságait, feltámasztani a Monarchia

⁸² Követjelentés. Bécs, 1928. november 17. MNL OL K 64 20. tétel (osztrák-magyar viszony), 1928-700.

⁸³ SIMONNÉ DR. TIGELMANN Ilona (szerk.): *Századunk tanúja – Habsburg Ottó. Bokor Péter új filmjéhez*. Textronic Kft., Budapest, 1989. 55. Az idézett mondat az *Isten akaratóból* című dokumentumfilmben (1988) is elhangzott.

⁸⁴ Az alpesi köztársaság Ausztria mellett Svájc szinonimájaként is használatos, természetesen itt előbbiről, és nem a helvét konföderációról van szó.

⁸⁵ Követjelentés. Bécs, 1928. november 16. MNL OL K 63 Külügyminisztériumi Levéltár, Külügyminisztérium, Politikai osztály, 20-1. tétel (Ausztria, belpolitikai helyzet), 1928-170/pol.

⁸⁶ Ehhez lásd Ernst HOOR: *Österreich 1918–1938. Staat ohne Nation, Republik ohne Republikaner*. Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wien, 1966; továbbá Friedrich Austerlitz azonos című vezércikkét. *Arbeiter-Zeitung*, Nr. 321. Wien, Sonntag, 24. November 1918. 1–2.

halottait, meg nem történtté tenni a Monarchia háborúját”.⁸⁷ A két világháború közötti korszakot – mint azt Gerő András bonmot-jából tudjuk – csak a Ferenc József keserűvíz élte túl.⁸⁸ Bár kevés aktív királypárti maradt Ausztriában, de a Monarchia rendezett viszonyai iránti nosztalgia egyre erősödött. A különböző politikai táborok ugyanolyan nehezen vették tudomásul, hogy „a régi birodalom háziúri lakásából a köztársaság szobakonyha-dolgozósobás lakásába kellett költözni”.⁸⁹ Az alapvetően sötét korszakként értékelt első köztársaságot nem fogadták el a polgárai, a pártok között nem volt – legalábbis a kezdeti nagykoalíciós periódus után – semmiféle együttműködés. A gazdasági nehézségek, valamint a szűk külpolitikai mozgástér, a győztes, majd a korábbi vesztes nagyhatalmak befolyása – látszólag törvényszerűen, valójában az egyes politikai szereplők ilyen-olyan döntései, illetve nem döntései nyomán – katasztrófához vezetett. Az 1945 után létrejött, az első, 1918-as Stunde Nullt követő köztársasági remake – önmagának új, konszenzusos nemzeti ünnepet, az 1955. évi semlegességi törvény elfogadásának napját választva – már ezekre a tapasztalatokra épülhetett.

⁸⁷ Idézi Carlo Moos: *Habsburg post mortem. Betrachtungen zum Weiterleben der Habsburgermonarchie*. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2016. 315.

⁸⁸ GERŐ András: *Ferenc József és a magyarok*. Habsburg Történeti Intézet, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2016. 322–323.

⁸⁹ Heinrich DRIMMEL: I. m. 154.